

Moravské pramene prvého slovenského katolíckeho kancionála *Cantus Catholici* (1655) a jeho spevy ordinária

Vlastimil Dufka

V dejinách slovenskej liturgickej hudby, muzikológie, ale aj dejín slovenského jazyka významné miesto zaberá prvý slovenský tlačený katolícky kancionál *Cantus Catholici*, ktorý bol publikovaný v roku 1655 (CC 1655).¹ Tento kancionál obsahuje spevy pre liturgický rok a jeho slávnosti, spevy ordinária a tiež spevy, ktoré sú súčasťou katechézy a ľudovej zbožnosti. CC 1655 obsahuje 294 spevov, z ktorých 227 je v slovenčine, 66 v latinčine a v jednom speve sa strieda latinčina so slovenčinou. Táto kniha zohrala významnú úlohu aj v období rekatolizácie na Slovensku v 17. storočí a bola prameňom mnohých spevov *Jednotného katolíckeho spevníka*,² ktorý sa používa dodnes.

Zostavovateľom kancionála CC 1655 bol jezuita a misionár Benedikt Szölösy SJ.³ Hoci obdobie 17. storočia bolo poznačené mnohými napätiami medzi katolíkmi a protestantmi, prvý slovenský kancionál, para-

¹ *Cantus Catholici, pýsne katholjcke Latinské, y Slowenské: Nowé y Starodawné. Z-kterymi Krestiané w-Pannoňgi Na Výročné Swatky, Slawnosti, pry Službe Boží, a w ginem obwzlasstnem času, z pobožnosti swé Krestianské vžýwagi*, ed. Benedikt Szölösy, Levoča, 1655.

Pre identifikáciu kancionála *Cantus Catholici* budeme v tejto štúdii používať aj skratku CC 1655. Rok uvádzame preto, aby sme slovenský kancionál odlišili od maďarského *Cantus Catholici*, ktorý bol vydaný v roku 1651.

² *Jednotný katolícky spevník*, ed. Mikuláš SCHNEIDER-TRNAVSKÝ, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1936.

³ Ortografia mena zostavovateľa kancionála je rozdielna v rôznych štúdiách: Weiss-Nägel uvádza Szöllösy, Ruščin píše Szöllösi, Krapka uvádza Sölöši a Slovenský bibliografický slovník používa Sölöši (*Slovenský biografický slovník*, V [R-Š], ed. Augustín Maňovčík, Martin: Matica slovenská, 1992.) Niektorí autori udávajú aj prírmenie Rybnický, t.j. Benedikt Sölöši-Rybnický. V tejto štúdii budeme uvádzať ortografiu mena autora kancionála CC 1655 podľa G. Pappa, teda Szölösy.

doxne, bol vytlačený v tlačiarňi evanjelika Vavrinca Brewera v Levoči. Druhé vydanie spevníka vyšlo v Trnave v roku 1700.⁴

CC 1655 bol objektom štúdia z hľadiska historického,⁵ lingvistického,⁶ muzikologického,⁷ ako aj liturgicko-teologického a pastoračného.⁸ 17. storočie bolo obdobím veľkej produkcie kancionálov, protestantských i katolíckych. Katolícke kancionály obsahovali spevy, ktoré často neboli považované za liturgické spevy v pravom zmysle slova. Keďže Tridentský koncil potvrdil primát latinčiny v liturgii, vlastné spevy liturgie boli najmä v latinčine. Niektoré kancionály, najmä z územia dnešného Česka

⁴ *Cantus Catholici, pýsne katholjcke Latinské, y Slowenské: Nowé y Starodawne. Z-kterymi Krestiané w-Pannonygi Na Výročné Swatky, Slawnosti, pry Službe Boží, a w ginem obwzlasntnem času z pobožnosti své Krestianské vžýwagi*, ed. Benedikt Szölösy, Trnava, 1700. Toto druhé vydanie kancionála nie je reprodukciou prvého vydania, ale obsahuje aj niektoré drobné rozdiely v porovnaní s predchádzajúcim vydaním.

⁵ Géza PAPP, „Szölösy Benedek és énekeskönyveinek nyomdahelye,” *Magyar Könyvszemle* 83 (1967): 78–87; Stanislav WEISS-NÄGEL, „Kto je autorom spevníka Cantus Catholici?” *Kultúra* 7 (1935): 426–429; Emil KRAPKA-Vojtech MIKULA, *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*, Cambridge, Ontario: Dobrá kniha, 1990; Klára MÉSZÁROSOVÁ, „Jesuiten und die Gegenreformation in Ungarn,” in *Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa in der Slowakei*, Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 125–131; Anton BAGIN, *Vybrané kapitoly zo Slovenských cirkevných dejín*, Bratislava: Rímskokatolícka Cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, 1980; Viliam JUDÁK, „Náboženská situácia na Slovensku v XVII. storočí z pohľadu vatikánskych dokumentov,” in *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry*, Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 8–25.

⁶ Jan VILIKOVSKÝ, „Cantus Catholici,” in *Trnavský sborník*, ed. Vladimír KLECANDA, Praha: Učená společnost Šafaříkova v Bratislavě, 1935, s. 57–94; Elena KRASNOVSKÁ, „Duchovná pieseň v slovnej zásobe slovenčiny od 17. storočia,” *Slovenská reč* 59, č. 2 (1994): 76–84; Ján DORUEA, „O jazykovej situácii na Slovensku v období protireformácie,” in *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu*, ed. Ján DORUEA, Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 120–156; Eugen PAULINY, *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983.

⁷ Peter RUŠČIN, „Cantus Catholici und die Handschrift Mms A XXXVIII/51 – was wissen wir über die Rolle der Jesuiten und Franziskaner bei der Entwicklung des slowakischen Kirchenliedes im 17. Jahrhundert?” in *Musik der geistlichen Orden in Mitteleuropa zwischen Tridentinum und Josephinismus. Konferenzbericht*, ed. Ladislav KAČIC, Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 103–109; Peter RUŠČIN, *Duchovné piesne notovaných slovenských katolíckych spevníkov 17. storočia*, dizertačná práca, Bratislava: [s.n.], zv. 1–2, 1999; Peter RUŠČIN, *Cantus Catholici a tradícia duchovného spevu na Slovensku*, Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2012; Ladislav BURLAS – Ján FIŠER – Antonín HOŘEJŠ, *Hudba na Slovensku v XVII. storočí*, Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1954.

⁸ Vlastimil DUFGA, *Cantus Catholici (1655): il primo libro stampato dei canti cattolici per la liturgia e per la catechesi in Slovacchia. Analisi storica, liturgico-musicale e pastorale*, Trnava: Dobrá kniha, 2007.

a Slovenska, obsahovali však aj spevy ordinária v češtine a slovenčine. Z tohto hľadiska má CC 1655 významné a osobitné miesto, lebo žiadny z prameňov tohto kancionála neobsahuje tak systematicky zostavené spevy ordinária v reči ľudu, ako je to práve v CC 1655. Vďaka Ladislavovi Kačicovi, ktorý poukázal na *Cantionale Rituale* z roku 1681,⁹ sa otvorili nové cesty štúdia kancionála CC 1655 z hľadiska použitia tohto kancionála v liturgickej praxi 17. storočia,¹⁰ predovšetkým v kontexte slávania Veľkonočných sviatkov.

Podľa Jána Vilikovského dvomi základnými prameňmi prvého slovenského katolíckeho spevníka CC 1655 boli moravské kancionály: kancionál Jana Rozenpluta z roku 1601 a kancionál Jiřího Hlohovského z roku 1622.¹¹ Obidva kancionály boli publikované v Olomouci. Keďže český a slovenský jazyk boli v 17. storočí veľmi blízke, tieto moravské spevníky boli známe aj na území Slovenska. Okrem tejto jazykovej blízkosti Trnavská univerzita, ktorá bola založená v roku 1635, mala živé kontakty s akadémiou v Olomouci. Keďže sa v roku 1643 približovali švédske vojská na české územie, mnohí študenti a niektorí profesori sa z Olomouca¹² presťahovali do Trnavy.¹³ Vďaka nim sa rozvinula organizácia hudobného života na Trnavskej univerzite.¹⁴

⁹ *Cantionale Rituale*, ed. N. AUGUSTINUS [N. HAUSENKA], Wien, 1681.

¹⁰ Ladislav KAČIC, „*Cantus Catholici* a dobová liturgická prax na Slovensku,“ in *Cantus Catholici a duchovná pieseň 17. storočia v strednej Európe – Cantus Catholici und das Kirchenlied des 17. Jahrhunderts in Mitteleuropa*, ed. Ladislav KAČIC, Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 67–82.

¹¹ VILIKOVSKÝ, „*Cantus Catholici*,“ s. 64.

¹² Švédska okupácia na Morave trvala do roku 1650. Vzácné informácie o hudobnej situácii v katedrále v Olomouci podáva Jiří SEHNAL, *Hudba v Olomoucké katedrále v 17. a 18. století*, Brno: Moravské muzeum, 1988.

¹³ „Anno M. D. C. XXXXIII. Universitatis IX. numerus scholarium multum incrementum cepit accessione Olomucensium Academicorum, quos furor Svecicus anno praeter lapso e suo Athenaeo, et patria exturbavit...“ (*Ortus et progressus almae... Universitatis Tyrnaviensis... ad annum usque M.D.C.LX.*, Tyrnaviae 1725, s. 147–148, in VILIKOVSKÝ, „*Cantus Catholici*,“ s. 66.)

¹⁴ „Jam vero musicum S. Adalberti Seminarium, fere Olomucensibus Musis acceptum debemus, ea parte, qua Musicos Tyrnaviae Olomucium dedit. Deerat quippe hoc unum ad augusti templi nostri majestatem, quod oculos quidem magnopere recrearet, at suavi Musicorum concentu non delectaret: verum praestitere id alumni Seminarium huius abunde arte sua, peritis etiam et peregrinis auribus laudata.“ (*Ortus et progressus almae... Universitatis Tyrnaviensis... ad annum usque M.D.C.LX.*, Tyrnaviae 1725, s. 150, in VILIKOVSKÝ, „*Cantus Catholici*,“ s. 66–67, n. 19.)

Ďalšími dvomi prameňmi kancionála CC 1655 boli maďarsko-latinský kancionál *Cantus Catholici* publikovaný v roku 1651,¹⁵ ktorého zostavovateľom bol taktiež Benedikt Szökö, a evanjelický spevník Jura-ja Tranovského *Cithara Sanctorum* z roku 1636. Dva roky pred vydaním CC 1655 vyšlo už štvrté vydanie¹⁶ kancionála *Cithara Sanctorum*.¹⁷ Podľa Ruščina CC 1655 a prvé štyri vydania kancionála *Cithara Sanctorum* majú spoločných 77 textov a 52 melódií.¹⁸

Začiatkom 17. storočia vznikali mnohé kancionály. Protestantské kancionály mali výrazný dosah na šírenie učenia protestantov, a preto aj katolíci, ktorí boli v tom čase v menšine, si uvedomovali dôležitosť spevu v reči ľudu. Vzhľadom k tomu, že katolícke liturgické slávenia boli v latinčine, spevy v reči ľudu boli len zväčša neoficiálne tolerované a iba postupne akceptované. Z dôvodu vplyvu utrakvistov bola čeština v Pražskej diecéze akceptovaná okolo roku 1605.¹⁹

V náročnej situácii katolíckej viery bol postoj biskupov predovšetkým pastoračný. Vďaka kardinálovi Františkovi Dietrichsteinovi,²⁰ ktorý si uvedomoval dôležitosť spevu ako pastoračného nástroja, bol v roku 1601 vydaný kancionál Jana Rozenpluta.

¹⁵ Kritické vydanie tohto spevníka bolo publikované v roku 1935: *Cantus Catholici Régi és Új Deak, és Magyar Ajitatos egyhazi enekes, es litaniak* (1651), Budapešť: Magyar Irodalmi Ritkaságok 35, 38, 1935.

¹⁶ Prvé štyri vydania kancionála *Cithara Sanctorum* boli v rokoch 1636, 1638, 1647 a 1653.

¹⁷ *Cithara Sanctorum*, t.j. *Pjsně Duchovní Staré y Nové, kterýchž Církev Křesťanská při Výročných Slavnostech a Památkách, Gakož y we vselikých potřebách svých, obecných y obzvláštních s mnohým prospěchem, užívá: K nímž přidaný gsau Pjsně D. M. Luthera wssecky z Německé řeči do nassj Slowenské, přeložené; Od Kněze Giřjka Tranovského Služebnjka Páně, při Církwí Swato-Mikuláské w Liptově*, ed. Juraj TRANOVSKÝ, Levoča, 1653.

¹⁸ Porov. Peter RUŠČIN, „K otázke vzájomných vplyvov reformačnej a katolíckej duchovnej piesne na Slovensku v 17. storočí,“ in *Slovenská liturgická hudba na nových cestách*, ed. Oskár ELSČEK, Bratislava: Veda, 2000, s. 13.

¹⁹ Porov. Jiří SEHNAL-Jiří VYSLOUŽIL, *Dějiny hudby na Moravě*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001, s. 50.

²⁰ Osobnosti Františka kardinála Dietrichsteina sa podrobne venoval Tomáš PARMA vo svojej obsiahlej monografii: Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii: Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno: Matice moravská, 2011.

1. KANCIONÁL JANA ROZENPLUTA (1601)

Kancionál Jana Rozenpluta²¹ bol najväčším katolíckym kancionálom do roku 1683, keď bol publikovaný Steyerov kancionál. Jiří Sehnal tvrdí, že *Rozenplut 1601* ovplyvnil duchovný spev na Morave na sto rokov.²² Čo sa týka jeho vplyvu na CC 1655, Peter Ruščin potvrdzuje, že tieto dva kancionály majú spoločných 91 textov a 49 melódií.²³

Jan Rozenplut (1550–1602) bol katolíckym kňazom, ktorý pôsobil v Uničove, Litomyšli, Lanškroune, Brne a Šternberku. Počas svojho pôsobenia v Šternberku od roku 1593 začal pracovať na kancionály. Tento kancionál obsahuje 866 číslovaných strán, 400 textov spevov a 258 melódií. Kancionál zahŕňa okolo 170 hymnických spevov a sekvencií v latinčine. Podobne ako iní redaktori kancionálov toho obdobia aj Rozenplut používal viaceré pramene pre svoju prácu a vo svojom spevníku použil aj 28 melódií z nemeckých spevníkov.²⁴

Rozenplut 1601 pozostáva zo štyroch častí:

- prvá časť zahŕňa spevy na ročné slávnosti (s. 1–311);²⁵
- druhá časť obsahuje spevy k spomienkam svätých (s. 313–519);
- tretia časť kancionála pozostáva zo spevov, ktoré vysvetľujú rôzne aspekty kresťanskej viery. Sem patria spevy o apoštoloch a o Cirkvi, ale zostavovateľ do tejto kategórie pripája aj spevy proti učeniu protestantov (s. 521–743);
- štvrtá časť kancionála zahŕňa spevy o svätých a na slávnosti (s. 745–866).

V štruktúre *Rozenplut 1601* nachádzame niektoré špecifiká. Napríklad: v prvej časti, pred pôstnymi piesňami, sú vložené katechizmové spevy.²⁶ Podobnú tematiku spevov na katechizmus Rozenplut zaradil

²¹ Kancyonál. *To gest: Sebráníj Spěwůw Pobožných, kterých k Duchownijmu potěssenij, každý weřegný Křesťan na Weyročnij Swátky a giných Swatých Památky y časy, užjwati může*, ed. Jan ROZENPLUT, Olomouc, 1601. Pre označenie tohto spevníka budeme používať skratku *Rozenplut 1601*.

²² Porov. SEHNAL-VYSLOUŽIL, *Dějiny hudby na Moravě*, s. 49.

²³ Peter RUŠČIN, „Estetické a hudobnoštylové špecifiká spevníka *Cantus Catholici*,” in *Cantus Catholici a duchovní píseň 17. století v střední Evropě – Cantus Catholici und das Kirchenlied des 17. Jahrhunderts in Mitteleuropa*, ed. Ladislav KAČIC, Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 12.

²⁴ Porov. SEHNAL-VYSLOUŽIL, *Dějiny hudby na Moravě*, s. 49.

²⁵ V zátvorkách budú uvedené čísla strán daného kancionála.

²⁶ *Rozenplut 1601*, s. 112–147. Tento druh spevov sa v *Cantus Catholici* (1655) nachádza na konci kancionála pred spevmi litánií.

aj na konci tretej časti spevníka, ktorá je pomerne obsiahla.²⁷ Spev o piatich cirkevných prikázaniach sa nachádza v prvej časti kancionála,²⁸ hoci spevy o desiatich Božích prikázaniach sú vložené v záverečnej časti kancionála.²⁹ Rozenplut dal veľmi silný dôraz na poučenia, najmä výchovu mladých. Obdobie pôstu bolo vždy dôležitým obdobím prípravy katechumenov a osobitne vhodným časom pre formáciu a výchovu mladých i dospelých. Už samotné pomenovanie spevov na katechizmus poukazuje aj adresáta: *Pijsně na katechysmus: genž gest Weytah Wijry wsseobecne každému, zwłásste Mládežij, potřebné kteréž se obyčegně času postnijho, y gindy, mohau spíwati*.³⁰

Obdobie, v ktorom Rozenplut 1601 bol vydaný, bolo obdobím nepokojov a napätí medzi katolíkami a protestantmi. Túto situáciu odráža najmä tretia časť kancionála, kde zostavovateľ, okrem snahy prehĺbiť pevnosť vo viere, zaradil spevy s nasledujúcimi konfrontačnými názvami: *Knihy kacýřské magij páleny býti* (s. 571), *Wysřihati se kacýřstwj* (s. 581), *O Falešné Cyrkwi* (s. 585), *Kacýři gsau wlcy* (s. 592), *Kacýři horssij než Turcy* (s. 598).

Používanie spevu pre formáciu ľudu alebo proti inej náuke však nebolo novotou 17. storočia. Stačí, ak spomenieme svätého Efréma Sýrskeho a jeho hymny (*madrashe*), z ktorých mnohé boli napísané proti heretikom a ich učeniu.³¹ Rozenplut aj v predslove a venovaní kancionálu³² pripomína nebezpečenstvo herézy a spomína sv. Efréma:

Těž Léta 390 když nějaký Burdisanus Spěwák a Kacýř pod welmi lijbeznyými Notami pjsně Cýrkewnij na swůg Kacýřský smysl sffalssowal: Tudž swatý Effrem Syrský ... giné Pijsně s prawau wijrau se srownáwagijcý skládal a we dni Swátečnij lidu ku spijwánij podal.

Rozenplut však vo venovaní kancionála pripomína aj tradíciu sv. Cyrila a Metoda, podobne ako to neskôr urobil Benedikt Szölösy v CC 1655,

²⁷ Rozenplut 1601, s. 521–638.

²⁸ Rozenplut 1601, s. 146.

²⁹ Rozenplut 1601, s. 630–637.

³⁰ Rozenplut 1601, s. 112.

³¹ Porov. EPHRAEM SYRUS, *Hymnen contra haereses*, ed. Edmund BECK, Corpus scriptorum christianorum orientalium 169–170; Scriptorum Syri – 76–77, Louvain: Secrétariat du Corpus SCO, 1957.

³² Toto venovanie kancionála bolo adresované kardinálovi Františkovi Dietrichsteinovi z Olomouca.

a zdôrazňuje použitie reči ľudu pre spevy. Rozenplut, okrem sv. Cyrila a Metoda, pripomína aj sv. Vojtecha:

Gesstě před 600 lety S. Cyryllus a Metodyus řečij vlastnij také, aby spijwáno bylo, Morawanům nařijdili a y odpusty na to, od Stolicy swatě Aposstolské wyžádali. Též S. Wogtěch w Czechách, tijn způsobem Czechům, aby Yazykem Slowanským w Kostelijch, když toho čas gest, spijwáno bylo, to obdržel: Což se do dneška na Hradě Pražském, w Kosteie Swatého Wjta, zachowává.

Hoci Rozenplut zdôraznil význam spevu v reči ľudu, predsa latinské spevy v jeho kancionály zaujímajú dôstojné miesto. Tridentský koncil potvrdil primát latinčiny v liturgii, a preto pri liturgických sláveniach, ktorým predsedal biskup, zneli predovšetkým spevy v latinčine.

2. KANCIONÁL JIŘÍHO HLOHOVSKÉHO (1622)

Kancionál Jiřího Hlohovského³³ bol v porovnaní z Rozenplutovým kancionálom menej obsiahli. Obsahoval 230 textov a 154 melódií. Ruščin uvádza 129 textov a 73 melódií, ktoré tento kancionál má spoločné s CC 1655.³⁴ *Hlohovský 1622* teda považujeme za najdôležitejším prameňom pre slovenský kancionál CC 1655.

Zostavovateľ kancionálu, Jiří Hlohovský, bol taktiež kňazom. Úvodná strana kancionála, okrem povolenia kardinála Františka Dietrichsteina, uvádza aj parafrázu zo 145. žalmu: „Chwáliti budu Pána w żywotě mém. Spjwati budu Bohu mému dokudž žiw budu.“ Na strane, ktorá predchádza zoznamu spevov, je citovaný úryvok z listu sv. apoštola Pavla Kolosanom (Kol 3,16–17): „Slowo Krystowo přebýwewyž w wás / hogně we wssý maudrosti / učjce a napomjnjagjce sebe wespolek žialmy / a Spěwy a Pisničkami Duchownjmi / w milosti spjwagjce w Srdcy swé Bohu.“ Taktiež sú tu uvedené texty dvoch cirkevných otcov, sv. Hiero-

³³ *Pjsně Katholické k Výročnjm Slawnostem k Památkám Božjch S.S. a k rozličnjm časům pobožnosti Křesťanské*, ed. Jiří HLOHOVSKÝ, Olomouc 1622. Na označenie Hlohovského kancionála budeme používať skratku *Hlohovský 1622*.

³⁴ Porov. RUŠČIN, P. *Duchovné piesne notovaných slovenských katolíckych spevníkov XVII storočia*, 1, s. 92. Texty spevov z Hlohovského kancionála neboli prevzaté v plnej miere, ale často boli použité iba niektoré verše spevu.

nyma³⁵ a sv. Jána Zlatoústeho.³⁶ Tieto dve citácie cirkevných otcov použil aj Benedikt Szöölösy v CC 1655.³⁷ *Hlohovský 1622* má podobnú štruktúru ako *Rozenplut 1601*, avšak môžeme si všimnúť, že tento spevník je menej konfrontačný. Hlohovský nepreberá do repertoáru kancionála spevy proti protestantom.

Hoci moravské kancionály výrazne ovplyvnili obsah prvého slovenského tlačeneého kancionála CC 1655, predsa slovenský kancionál je výrazne špecifický tým, že obsahuje *Pýsne Obecně*, ktoré obsahujú spevy ordinária *Kyrie*, *Gloria*, *Credo* a *Sanctus* v slovenčine v takom rozsahu, ktorý je bohatší ako v moravských kancionáloch. Z tohto dôvodu by sme sa v nasledujúcej časti tejto štúdie chceli aspoň stručne pozastaviť pri týchto spevoch.

3. CANTUS CATHOLICI (1655) A JEHO SPEVY ORDINÁRIA

CC 1655 obsahuje 320 číslovaných strán a 16 nečíslovaných strán. Spevy tohto kancionála môžeme rozdeliť do štyroch častí. Prvá časť kancionála obsahuje spevy určené k liturgickému roku. Sem patria aj *Pýsne Obecně* (s. 1–231), ktoré obsahujú spevy ordinária a žalmov. Druhá, oveľa menej obsiahla časť kancionála (s. 231–242), obsahuje „gine pýsne obecné“, teda spevy, ktoré majú všeobecne náboženský charakter, ale nevía-

³⁵ „S. Hiero: in Epistol: ad Ephe: cap 5: Sic cantet servus Christi, ut non vox canentis, sed verba placeant quae leguntur. Ut Spiritus malus, qui erat in Saul eiciatur ab his, qui similiter ab eo possidentur. Et non introducatur in eos, qui de domo Dei, scenam fecere populorum.

To gest. Tak nechť spjwá Služebník Krysta Páně, aby se libily ne hlas spjwagjcyho; než slowa, kteráž se čtaú. Aby zly Duch, kterýž býwal w Králi Saulowi, wywržen byl od těch, kteříž napodobně sau od něho posedlj. A ne, aby měl wwozován býti do těch, kteříž z domu Božj[ho] učinili Baudu Lidskau.“

³⁶ „S. Chrysos: home: in Psal: 14: Quoniam ergo hoc genus delectationis est animae nostrae valde cognatum, et familiare, Ne Daemones lasciva, et meretricia cantica introducentes, omnia everterent: Psalmos Deus construxit, ut ex ea re, simul caperetur voluptas et utilitas.

To gest. Poněwadž tedy rozkoss tato (totiž w Spiwanj) gest Dussem nassym přjbužna y domacna. Žeby Diáblowé, wwozugjce chlipná a oplzlá spjwánj, wsseho ne spěwráceli: Spůsobil Pán Bůh žialmy a spěwy. Aby z takových věcy spolu přicházela kratochwjle y užitkowé.“ *Hlohovský 1622*, bez uvedenia strany.

³⁷ Ak porovnávame citácie použité v obidvoch kancionáloch, môžeme si všimnúť niektoré zmeny. Napríklad v citácii sv. Hieronyma Szöölösy vynechal poslednú vetu: „Et non introducatur in eos, qui de domo Dei, scenam fecere populorum.“

žu sa k žiadnej konkrétnej časti liturgického slávenia alebo liturgického roku. Tretia časť kancionála obsahuje katechetické spevy (s. 243–264). Táto časť je mimoriadne zaujímavá z pastoračného a katechetického hľadiska, lebo kancionál na tomto mieste udáva určitú formu spievaného katechizmu. Záverečná časť spevníka zahŕňa spevy ľudovej zbožnosti (s. 265–320), litánie, spevy k rannej a večernej modlitbe atď.

V predslove a venovaní kancionála CC 1655 autor spomína tradíciu svätých Cyrila a Metoda. V súvislosti týmito apoštolmi Slovanov je pripomenuté privilégium slávenia liturgie v reči ľudu. Zostavovateľ kancionála Benedikt Szölösy na tomto mieste píše aj o speve jednotlivých častí ordinária, konkrétne o speve Kyrie, Gloria a Credo.³⁸ Zdá sa, že Szölösy na tomto mieste sa snaží zdôvodniť pomerne bohatú prítomnosť spevov ordinária v národnom jazyku. CC 1655 obsahuje 15 textov *Kyrie*, 5 textov *Gloria*, 9 textov *Credo* a 2 texty *Sanctus*. Všetky texty ordinária obsahujú trópy.

Peter Ruščin uviedol³⁹ všetky dostupné hudobné a textové pramene spevov z CC 1655. Pri viacerých spevoch ordinária však nie sú doložené pramene textov v národnom jazyku alebo pramene melódií. Predpokladáme, že ich autorom je samotný zostavovateľ kancionála Benedikt Szölösy SJ.

Najväčšie množstvo spevov ordinária CC 1655 sa viaže ku *Kyrie*. Kancionál obsahuje *Kyrie* pre každé obdobie liturgického roka. Ide o nasledovných 15 *Kyrie*:

- *Kyrie 1. In adventu Domini*. Hospodine Otče žaducy, Bože náss wssemohúcy (s. 1),
- *Kyrie 2. Hospoďine, wssech wecý Pane* (s. 2),
- *Kyrie. Natale*. Hospodine, Studnice dobroťj (s. 21),
- *Kyrie. Kyrie, Fons bonitatis* (s. 22),⁴⁰

³⁸ „Quod divino responso approbatum esse fertur, ut: Omnis spiritus laudaret Dominum. Hinc credibile est, gentem etiam Pannonam hoc privilegio olim usam fuisse; ut ex consuetudine adhuc nostris temporibus, in quibusdam Ecclesiis usitata patet, ubi Canonis pars, lingua vernacula ad altare peragebatur; In choro vero Kyrie, Gloria, Credo, in omnibus fere Pannonicis Ecclesiis defacto peragitur.“

³⁹ RuščIN, *Duchovné piesne notovaných slovenských katolíckych spevníkov 17. storočia*, zv. 2.

⁴⁰ Latinský text *Kyrie, fons bonitatis*, použitý v CC 1655, je takmer identický s verziou tohto *Kyrie* v *Analecta Hymnica Medii Aevi. Tropi Graduales. Tropen des Missale im Mittelalter*, in *Analecta Hymnica Medii Aevi* 47, ed. Clemens BLUME-Henry BANNISTER, Leipzig, 1905, s. 53–54.

- *Kyrie Quadragesimale*. Hospodine Otče žádúcj, Bože Wssemohúcy (s. 83),
- *Kyrie Paschale*. Paňe mocný, Bože večný (s. 119),
- *Kyrie 2. Hospodine, Wečný Páne* (s. 120),
- *Kyrie, de Ascensione Domini*. Hospodine večný Otče (s. 147),
- *Kyrie de Spiritu Sancto*. Stworiteli Bože Dusse Swatý (s. 153),
- *Kyrye*⁴¹ 2. O Nebeský Bože Otče večný (s.154),
- *Kyrie*. Hospodine Bože Wssemohúcy (s. 162),
- *Kyrie de Beata Virgine Maria*. Kyrie, Virginitatis, Amator inclyte (s. 180),
- *Kyrie*. Hospodine Wssemohúcy (s. 198),
- *Kyrie 2. Kyrie Bože náss z Nebe* (s. 199),
- *Kyrie 3. Otče náss, Bože náss: Stworiteli mocný* (s. 200).⁴²

CC 1655 po prvýkrát v slovenskej verzii uvádza *Kyrie. Natale. Hospodine, Studnice dobroťj* a *Kyrie. Hospodine Bože Wssemohúcy*. Hoci *Kyrie* je typickým kristologickým spevom, text *Kyrie. Hospodine Bože Wssemohúcy* má trinitárny charakter a spev je určený pre slávnosť Najsvätejšej Trojice.

Viacere melódie *Kyrie* vychádzajú z melódií gregoriánskeho chorálu. Ide o nasledujúcich päť *Kyrie*:

- *Kyrie 1. In adventu Domini*. Hospodine Otče žaducy, Bože náss wssemohúcy (s. 1)⁴³
- *Kyrie. Natale. Hospodine, Studnice dobroťj* (s. 21),⁴⁴
- *Kyrie, de Ascensione Domini*. Hospodine večný Otče (s. 147),⁴⁵
- *Kyrie de Spiritu Sancto*. Stworiteli Bože Dusse Swatý (s. 153),⁴⁶
- *Kyrie. Hospodine Wssemohúcy* (s. 198).⁴⁷

CC 1655 obsahuje päť textov a sedem melódií na *Gloria*.⁴⁸

⁴¹ Na tomto mieste je v CC 1655 uvedená ortografická chyba.

⁴² Posledné tri spevy *Kyrie* sú určené pre obdobie cez rok.

⁴³ Porov. *Kyrie „Cum iubilo“* (*Graduale Triplex seu Graduale Romanum Pauli PP.VI cura recognitum & rhythmicis signis a Solesmensibus monachis ornatum neumis Laudunensibus* (Cod.239) et Sangallensibus (Codicum San Gallensis 359 et Einsidlensis 121) nunc auctum. Solesmis [Solesmes], 1979, Kyriale, Ordinarium IX, s. 741–742. Pre *Graduale Romanum* (*Graduale Triplex*) budeme používať skratku GR.

⁴⁴ Porov. *Kyrie fons bonitatis* (GR, Kyriale, Ordinarium II, s. 715.)

⁴⁵ Porov. *Kyrie magnae Deus potentiae* (GR, Kyriale, Ordinarium V, s. 728.)

⁴⁶ Porov. *Kyrie Cunctipotens genitor Deus* (GR, Kyriale, Ordinarium IV, s. 725.)

⁴⁷ Porov. *Kyrie magnae Deus potentiae* (GR, Kyriale, Ordinarium V, s. 728.)

⁴⁸ CC 1655 uvádza 7 spevov *Gloria* avšak *Gloria Paschale 1* (CC 1655, s. 120) neobsahuje vlastný text, ale odkazuje na text *Gloria Paschale 2* (CC 1655, s. 121). Spev *Gloria* (CC 1655, s. 201) uvádza samostatnú melódiu, ale odkazuje na text *Gloria 1*.

- *Gloria*. Sláva buď Bohu na Nebj (s. 23),⁴⁹
- *Gloria Paschale* 1. A na Zemi budiž lidem (s. 120),
- *Gloria Paschale* 2. A Na Zemi pokog Lidem (s. 121),
- *Gloria Paschale* 3. Sláva na Wysostech Bohu (s. 122),
- *Gloria* 1. A Na Zemi budiž Lidem, pokog (s. 201),
- [*Gloria* 2.] A Na Zemi budiž Lidem, pokog (s. 202),
- *Gloria* 3. Sláva na wysostech Bohu (s. 202).⁵⁰

Slovenská verzia textu sa prvýkrát objavuje v speve *Gloria Paschale* 3. Jednotlivé časti tohto textu sú pravidelne striedané zvolaním *Aleluja, aleluja*. Je zaujímavé, že tento text bol doslovne použitý aj v šiestom vydaní protestantského spevníka *Cithara Sanctorum* z roku 1674.⁵¹

Credo alebo *Symbol viery* bol pôvodne súčasťou krstnej liturgie, a preto od svojho počiatku mal formu v singulári, ako to potvrdzuje aj *Traditio apostolica*.⁵² Túto formu v singulári nachádzame aj v *Sacramentarium Gelasianum*.⁵³ Spomenuté dve vyznania viery sa nachádzajú v interrogatívnej forme, ktorá je staršia ako forma deklaratívna, ktorú nachádzame napríklad v *Missale Gallicanum Vetus*.⁵⁴ Obidve spomínané formy sú v singu-

⁴⁹ Toto *Gloria* je určené na sviatky Narodenia Pána.

⁵⁰ Posledné tri texty *Gloria* sú určené pre obdobie cez rok.

⁵¹ Ruščín, *Duchovné piesne notovaných slovenských katolíckych spevníkov 17. storočia*, zv. 2, č. 89.

⁵² „Credis in Deum Patrem omnipotentem? Et qui baptizatur etiam dicat: Credo. Et statim manum habens in caput eius inpositam baptizet semel. Et postea dicat: Credis in Chr(istu)m Ie(su)m filium d(e)i, qui natus est de sp(irit)u s(an)c(t)o ex Maria virgine et crucifixus sub Pontio Pilato et mortuus est [et sepultus] et resurrexit die tertia vivus a mortuis et ascendit in caelis et sedet ad dexteram patris venturus iudicare vivos et mortuos? Et cum ille dixerit: Credo, iterum baptizetur. Et iterum dicat: Credis in sp(irit)u s(an)c(t)o, et sanctam ecclesiam et carnis resurrectionem? Dicat ergo qui baptizatur: Credo. Et sic tertia vice baptizetur.“ *La Tradition apostolique de saint Hippolyte: essai de reconstruction*, ed. Bernard BOTTE, LQF 39, Münster Westfalen: Aschendorff, 1963, s. 48–50.

⁵³ „Credis in deum patrem omnipotentem? Respondet: Credo. Credis et in Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum natum et passum? Respondet: Credo. Credis et in spiritum sanctum, sanctam aecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem? Respondet: Credo.“ *Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae Ordinis Anni Circuli* (Cod. Vat. Reg. lat 316/Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56) (*Sacramentarium Gelasianum*), ed. Leo Cunibert MOHLBERG, RED. Series Maior. Fontes 4, Roma, 1981, s. 74.

⁵⁴ „Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae. Credo et in Iesum Christum, Filium eius unigenitum sempiternum, qui conceptus est de spiritu Sancto, natus est de Maria virgine, passus est sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus>, descendit ad inferna, tertia die resurrexit ad mortuis, ascendit ad caelos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis, inde venturus iudicare vivos et mortuos. Credo

lári. Jungmann však poznamenáva, že vo väčšine východných obradov, hoci nie vo všetkých, komunitný charakter slávenia sa prejavuje aj vo vyznaní viery, ktorý používa plurál.⁵⁵

CC 1655 obsahuje deväť textov spevov pre *Credo*, z ktorých sedem textov je v pluráli a dva texty v singulári. V pluráli sú nasledovné spevy:

- *Credo 1.* Wermež w Boha gedneho, Pána Nazwižssýho (s. 7),
- *Credo 2.* Werýme w Boha gedného, Otce Wsemohúcyho (s. 8),⁵⁶
- *Credo.* Wermež w Boha gedného, Otce Nebeského (s. 24),⁵⁷
- *Credo Quadragesimale.* Wermež w Boha gedného (s. 84),
- *Credo 1.* Werýme w Boha gedného, a Otce Wsemohúcyho (s. 203),⁵⁸
- *Credo 2. Cantatur in Festis Apostolorum.* Wermež w Boha Otce, wssého Stworitele (s. 204),
- *Credo 4.* My werýme w gedného Boha (s. 206).⁵⁹

V singulári sa v CC 1655 nachádzajú len dve verzie spevov *Credo*: *Credo.* Otce Naýmilostiwegssýho (s. 124)⁶⁰ a *Credo 3.* W Boha Otce Nebeského... werým (s. 205).⁶¹ *Credo 1.* Wermež w Boha gedneho, Pána Nazwižssýho (s. 7) je jediným spevom, ktorý používa Nicejsko-caríhradské vyznanie viery, všetky ostatné používajú Apoštolské vyznanie viery.

CC 1655 ponúka dva spevy *Sanctus*: *Sanctus 1.* Swatý, Swatý Pán Bůh náss na Wýsosti (s. 207) a *Sanctus 2.* Swatý, Swatý, Swatý, Otec Swatý, Sýn y tež Duch Swatý (s. 208). O týchto spevoch nemáme zmienky v predchádzajúcich moravských kancionáloch. V porovnaní s latinským textom, v slovenskej verzii nachádzame určité poetické výrazové obohatenia, napr.: *O kterák gest to swaté Gméno gehó, že plná gsú Nebesá sláwi gehó;*⁶² *O kterák gest weliké. to Gméno twé, Welebné a swaté. Že plná gsú Nebe y Zeme;*

in Sanctum Spiritum, sancta<m> ecclesia<m> catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam aeternam." *Missale Galicanum Vetus* (Cod. Vat. Palat. Lat. 493), ed. Leo Cunibert MOHLBERG, RED, Series maior, Fontes 3, Roma, 1958, 18 § 63, 14.

⁵⁵ Porov. Josef Andreas JUNGMAN, *Missarum Sollemnia: Origini, liturgia, storia e teologia della Messa Romana*, I, Torino: Marietti, 2 ed., 1963, s. 376.

⁵⁶ *Credo 1.* A *Credo 2.* sú určené pre adventné obdobie.

⁵⁷ *Credo* pre vianočné obdobie.

⁵⁸ *Credo* pre cezročné obdobie. Text tohto spevu bol použitý aj v šiestom vydaní protestantského spevníka *Cithara Sanctorum* z roku 1674.

⁵⁹ *Credo* pre cezročné obdobie.

⁶⁰ *Credo* pre veľkonočné obdobie.

⁶¹ *Credo* pre cezročné obdobie.

⁶² *Sanctus 1.* (CC 1655, s. 208).

*Cťi, a chválí, slavnosti hodné.*⁶³ V *Santus 1.* si tiež možno všimnúť pomenovanie Ježiša ako Syna Nepoškvrnenej Panny: *Tys spaseňý, y potesseňý nasse. O GEZU Kryste, Synu Panny čisté* (s. 207). Toto pomenovanie Nepoškvrnenej Panny nie je v textoch ordinária náhodné. Nachádza sa tiež v *Sanctus 2.*,⁶⁴ v *Kyrie. Natale*⁶⁵ a v *Credo. Wermež w-Boha gedného*.⁶⁶ Úcta k Nepoškvrnenej Panne Márii bola osobitne rozšírená medzi jezuitskými misionármi a kazateľmi 17. storočia. Tieto textové vložky teda môžu naznačovať príspevok zostavovateľa, Benedikta Szölösyho, ktorý bol jezuitom, misionárom a kazateľom.

ZÁVER

CC 1655 je dôležitým kancionálom, ktorý svojim obsahom a štruktúrou odráža obdobie baroka v strednej Európe. V tomto kancionáli sa stretávajú viaceré zdanlivo protichodné tendencie: kancionál prezentuje spevy v latinčine, ktoré majú svoje pramene v stredoveku, ale súčasne veľmi odvážne prezentuje spev v reči ľudu, a to nielen v spevoch mimo-liturgických, ale aj v kontexte liturgického slávania, ako to potvrdzuje *Cantionale Rituale* (1681). Kancionál výrazne sleduje obdobia liturgického roku, ale systematicky podáva aj katechetické spevy. Z týchto spevov je zjavné, že zostavovateľovi spevníka, jezuitovi Benediktovi Szölösymu, išlo predovšetkým o formovanie viery prostredníctvom spevu. CC 1655 v porovnaní s *Hlohovský 1622*, ale najmä *Rozenplut 1601*, je oveľa menej konfrontačný. Zaiste aj náboženská situácia na začiatku 17. storočia a v druhej polovici storočia bola rozdielna, ale texty spevov už neobsahujú konotácie vyhroteného napätia s protestantským učením, ale prevažuje predovšetkým snaha o duchovnú formáciu cez spev.

Na kancionály CC 1655 nesporne zanechali svoju pozitívnu pečať moravské spevníky *Rozenplut 1601* a *Hlohovský 1622*, ktoré ovplyvnili slovenský kancionál nielen z hľadiska obsahu, ale aj prístupu k spevu ľudu. Zrejme aj toto je jeden z dôvodov, prečo moravská a slovenská melodika sú si navzájom veľmi blízke dodnes. Toto hudobno-liturgické prepojenie medzi dvomi národnosťami a dokumentovateľné prostred-

⁶³ *Sanctus 2.* (CC 1655, s. 208).

⁶⁴ Beress se, we Gméno Boží, Syn prečiste MARYE Panny (CC 1655, s. 209).

⁶⁵ *Kryste, prečiste Panny Synu MARYE. Zdávna žadaný* (CC 1655, s. 21).

⁶⁶ Gehožto z-Panny čisté bylo Narozeňý (CC 1655, s. 25).

níctvom moravských a slovenských kancionálov môže byť prameňom inšpirácie aj pre budúci rozvoj liturgickej hudby v týchto krajinách.⁶⁷

**The Moravian Sources of the First Slovak Catholic Hymnal *Cantus Catholici* (1655)
and Its Chants of the Mass Ordinary**

Keywords: Liturgy; Song; Hymnal; Vernacular Language in Liturgy; Chants of the Mass Ordinary; Moravian and Slovak Music Tradition; *Cantus Catholici*

Abstract: *Cantus Catholici*, published in 1655 in Levoča, is the first printed Catholic hymnal in Slovak, used in the liturgy and in the catechesis. The editor was the Jesuit and missionary Benedikt Szölösy SJ. The hymnal contains 294 chants; 227 of them are in the Slovak language, 66 in Latin and one song uses both languages. This hymnal is an important source for the contemporary hymnal. The first goal of this article is to demonstrate a link between Moravian and Slovak musical and liturgical traditions. This link is documented by the sources of the Slovak hymnal. There are two main Moravian sources of the *Cantus Catholici*: the hymnal of Jan Rozenplut from 1601 and the hymnal of Jiří Hlohovský from 1622. Both hymnals were published in Olomouc. The second objective of this study is to describe the Slovak chants of *Cantus Catholici* used for the ordinary of the mass. Although the Counsel of Trent confirmed primacy of Latin in the liturgy, the Slovak chants used in the liturgy in the seventeenth century are documented in the *Cantus Catholici* (1655) and in the *Cantionale Rituale* (1681).

Mgr. Vlastimil Dufka SJ, SL.D
Frantiskanske nam. 4
P.O. Box 173
814 99 Bratislava
vlastodufka@gmail.com

⁶⁷ V súčasnom slovenskom liturgickom spevníku sa nachádza slovenské ordinárium Jozefa Olejníka. *Liturgický spevník 1*, Slovenská liturgická komisia, 1990, s. 120–125.